

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Opera philosophica

UMENIE ŽIVOTA VO FILOZOFICKEJ REFLEXII

Oľga Sisáková (ed.)

Prešov
2017

UMENIE ŽIVOTA VO FILOZOFICKEJ REFLEXII

Oľga Sisáková (ed.)

Edícia: Opera philosophica

Garantka edície: prof. PhDr. Oľga Sisáková, CSc.

Recenzenti:

prof. PhDr. Jana Sošková, CSc.

prof. PhDr. Ján Šlosiar, CSc.

© prof. PhDr. Oľga Sisáková, CSc., 2017

© Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017

Toto dielo bolo vydané v rámci riešenia
grantového projektu VEGA č. 1/0481/15.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovať,
ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho
súhlasu majiteľov autorských práv.

ISBN 978-80-555-1902-9

EAN 9788055519029

OBSAH

PREDSLOV	5
PROCESY ESTETIZÁCIE AKO FILOZOFICKÝ A KULTÚRNO-DIAGNOSTICKÝ PROBLÉM Olga Sisáková	11
FOUCAULT O KULTÚRE SEBA SAMÉHO Vladislav Suvák	29
ESTETICKÝ OBRAT VO FRANCÚZSKEJ FENOMENOLÓGII. DUFRENNE, LYOTARD, MALDINEY Pavol Sucharek	39
ETIKA AKO ESTETIKA EXISTENCIE V PRIENIKU SÚČASNEJ KULTÚRY A FILOZOFIE Lukáš Švihura	57
SPIRITUALITA. FILOZOFICKÝ VZŤAH K PRAVDE Matúš Koločík	79
OD PLURALITY INDIVÍDUÍ K PLURALITNÉMU INDIVÍDUU: VARIANT ESTETIKY EXISTENCIE Lukáš Švihura	111
NARATÍVNA IDENTITA AKO PROJEKT LIFE STORY O ĽUDSKOM KONANÍ A UTRPENÍ Ingrida Vaňková	125
STAROSŤ O SEBA V PERSPEKTÍVE SÚČASNEJ FILOZOFIE – UMENIE ŽIVOTA ALEBO ENHANCEMENT? Olga Sisáková	141
K JEDNÉMU Z OSVIETENSKÝCH KONCEPTOV UMENIA ŽIVOTA: MAKROBIOTIKA CH. W. HUFELANDA Martin Čengeri	165
RESUMÉ	187

Etika ako estetika existencie v prieniku súčasnej kultúry a filozofie

Lukáš Švihura

Anotácia: V príspevku sa autor zamýšľa nad tým, akými spôsobmi možno nenásilne, v súlade s trendmi individualistickej kultúry, vnášať etiku alebo aspoň istý druh normatívnosti do konania jednotlivcov, a tým aj do spoločnosti všeobecne. V prvej časti práce si všíma niektoré charakteristiky estetizovaného étosu príslušníkov kultúry individualizmu, ich zameranie na pôžitky a snahu o autentický život a vo vzťahu k tomu tematizuje negatívne, ako aj pozitívne stanoviská niektorých mysliteľov. Autor v príspevku zastáva na prvý pohľad paradoxný názor, podľa ktorého práve estetizovaný étos súčasných individualistov umožňuje vniesť do ich konania určitý druh normatívnosti. V druhej časti príspevku sa autor tento svoj názor pokúša zdôvodniť a upozorňuje na to, že jednou zo schodných ciest by v tomto smere bolo širšie kultúrne sprístupnenie myšlienok, ktoré by boli inšpirované filozofickým projektom neskorého Foucaulta, známeho ako estetika existencie. Na príklade foucaultovského prístupu autor ukazuje, že individuálna etika nemusí byť chápaná ako to, čo narúša individuálnu estetiku, ale ako to, čo ju obohacuje, ak sa etika bude vnímať nie ako norma, ale ako forma správania alebo života. Autor sa tak v príspevku snaží zosúladiť niektoré charakteristiky súčasnej kultúry s charakterom niektorých trendov súčasnej filozofie.

Kľúčové slová: Estetizácia – Estetika existencie – Individualizmus – Súčasná kultúra – Etika – Michel Foucault

Úvod

Táto práca je premýšľaním o tom, akým spôsobom sa možno pokúšať nenásilne vnášať etiku do konania jednotlivcov a prostredníctvom nich aj do spoločnosti ako takej, ako vniesť normatívnosť tam, kde si ju dnes už možno ani nevieme predstaviť – do individualistického záujmu o seba samého. Na jednej strane napríklad možno ľudí fanaticky presvedčať o spravodlivom súdnom dni a popritom dúfať, že ich *strach* z pomstyctivej božskej bytosti *prinúti podriaďiť* svoje správanie určitým pravidlám. Alebo im je možné systematicky vštepovať Kantov *kategorický imperatív*. Alebo ich, tak, ako sa o to svojho času snažil Hans Jonas, možno presvedčať, že na svojich pleciah nesú tarchu zodpovednosti za budúcnosť ľudského rodu. Alebo sa na druhej strane nie je potrebné zameriavať na *strach* a *podriadenie, imperatívnosť* a *zodpovednosť* za

iných, ale na to, čo *má* potenciál osloviť súčasného človeka: na *radosť* a *slobodu*, *estetiku* a *individualizmus*. Na tom je totiž do značnej miery založená naša súčasná kultúra. Avšak zároveň práve to isté, ako sa pokúsime ukázať, otvára dvere filozoficko-etickej intervencii. Samozrejme, iba ak hľadáme schodné cesty, ako s touto kultúrou možno filozofiu zosúladiť. Aj o tom je táto práca.

1 Estetizovaný étos príslušníkov kultúry individualizmu

O étose príslušníkov kultúry individualizmu, teda o určitých princípoch, ktorými sa vo svojich životoch vo všeobecnosti riadia, možno hovoriť ako o estetizovanom vtedy, keď je významným spôsobom kontúrovaný estetickými atribútmi: zmyslovosťou, krásou, slasťou, pôžitkami, zážitkami, hrou a pod., ktoré človek často vníma ako prostriedok na prejavenie či realizáciu svojej autenticity. Vo všeobecnosti možno estetizáciu chápať tak, ako ju v jednej zo svojich známych prác charakterizoval W. Welsch, podľa ktorého znamená „vybavovanie skutočnosti estetickými prvkami, realitu ponorenú do sladkého estetického tušenia. Iste sa to spája so starou a elementárnou potrebou krajšej reality, ktorá zodpovedá našim pocitom a zmyslom pre formu“ (Welsch 1996, 2). Takú realitu predstavuje aj étos príslušníkov kultúry individualizmu. Výraz „kultúra individualizmu“, teda kultúra, v ktorej je centrálnym bodom jednotlivec a jeho seberealizácia, si vypožičiavame z rovnomennej práce poľskej sociologičky M. Jacyno, ktorá niektoré podstatné, vyššie uvedené estetické atribúty, pokladá za „hlavné hodnoty kultúry individualizmu“ (Jacyno 2012, 23). Kultúra individualizmu a estetizovaný étos jej príslušníkov – teda súčasných individualistov –, ktorý je pre ňu signifikantný, sú nerozlučne späté. Krátko povedané, ak hovoríme o estetizovanom étose príslušníkov kultúry individualizmu, máme tým na mysli *esteticky kontúrované princípy, ktoré súčasným jednotlivcom slúžia ako prostriedok ich seberealizácie a autentického sebavyjadrenia*.

1.1 Negatíva

U niektorých filozofov, ale napríklad aj sociológov, ktorí sa venujú problémom súčasnej kultúry, sa však často stretáme s kritikou prejavov toho, čo sme nazvali estetizovaným étosom súčasných individualistov. Napríklad Z. Bauman videl problém v tom, že „seberealizácii“ a „autentickému sebavyjadreniu“ slúžia v súčasnej kultúre zväčša rôzne druhy pôžitkov, ktoré sa zakla-

dajú na spotrebe produktov či služieb, teda že estetizovaný étos príslušníkov našej individualistickej kultúry charakterizuje „závislosť ľudí na predmetoch a udalostiach, ktoré oni sami nemôžu ani vytvoriť, ani kontrolovať“ (Bauman 1995, 144). Svojou kritikou sa chcel Bauman dotknúť otázky reálnej slobody jednotlivca v procese jeho sebarealizácie. Ak je totiž naša „autentická“ sebarealizácia redukovaná na výber medzi predmetmi, ak je náš „autentický“ život vyskladaný z kombinovania fragmentov, ktoré nám ponúka trh, čiže z kombinácie „rôznych prvkov predkladaného programu“ (Lipovetsky 2008, 169), teda ak nám pripadá ako dostatočná forma „autentického“ života možnosť slobodnej spotreby, potom sme podľa Baumana vo vzťahu k slobodnému vytváraniu „autentického“ života na pozadí estetizovaného étosu na scestí, lebo takého človeka si trh „už vybral ako konzumenta a tým mu vzal slobodu ignorovať jeho lákadlá“ (Bauman 2000, 81).

Od podobnej kritiky prejavov toho, čo nazývame estetizovaným étosom súčasných individualistov, je už len krok k problému ideológie. Tomuto problému sa kriticky venovala napríklad M. Jacyno, ktorá sa zaujímalá predovšetkým o využívanie služieb, zvlášť terapeutických, v kultúre individualizmu. Jacyno vo svojej analýze týchto prejavov estetizovaného étosu súčasných individualistov dospela k presvedčeniu, že tieto prejavy v skutočnosti neslúžia slobodnému rozvoju autentického života jednotlivca, ale najmä reprodukcii kapitalistického systému (Jacyno 2012). Či už v prípade Baumana alebo Jacyno, môžeme spolu s Taylorom konštatovať, že kritika tohto druhu zväčša hľadá na súčasných individualistov a ich „túžbu po seব্যadrení výlučne vo svetle spotrebiteľskej voľby“ (Taylor 2013, 118). A ak aj nie výlučne, potom iste dominantne, čo je však v každom prípade potrebné považovať za redukcionistický prístup k problému, ako sa pokúsime ukázať v ďalšej časti tejto práce.

Avšak nie je to len estetizovaný étos, redukovaný na spotrebu, v čom vidia niektorí filozofi problém. Ten môže nastať aj z iného hľadiska. Napríklad podľa D. Bella by sme mohli byť konfrontovaní s problémami vtedy, ak by pri vedení individuálneho ľudského života estetické princípy nahradili morálne. Vedomý si skutočnosti, že estetika sa riadi inými pravidlami, ako etika, uviedol, že „ak estetický zážitok sám ospravedlňuje život, potom morálka už nemá zmysel a ľudská žiadostivosť stráca vonkajšie zábrany. Zostáva iba Ja, skúmajúce svoj vzťah k vnímavosti – a v tomto skúmaní je všetko dovolené“ (Bell 1999, 71). Filozoficky by sme mohli ilustrovať to, o čom písal Bell, napríklad prostred-

níctvom centrálnej postavy Kierkegaardovho *Zvodcovho denníka*, Johanna, ktorý neváhal kvôli svojmu – hoci vysoko reflektovanému – pôžitku manipulačne využívať iných ľudí *iba* ako prostriedky jeho dosiahnutia.¹ Aj v tomto zmysle možno chápať Bellovo konštatovanie, totiž že ak je v konaní človeka centrálne „Ja“ (individualizmus) a jeho estetické sebanaplnenie, potom v tomto konaní morálka môže strácať opodstatnenie. Autori, ktorí rozvíjajú tento druh kritiky, majú tendenciu „vidieť autenticitu či pritakanie zmyslovosti jednoducho ako egoizmus a vyhľadávanie slastí“ (Taylor 2013, 118) a snaha o autentickú sebarealizáciu pre nich často „znamená vrhnúť sa v ústrety neresťiam, ktoré boli a sú hlavnou hrozbou pre cnosť“ (Taylor 2013, 118). Morálne problematický je teda prípad, keď sa estetizácia identifikuje s hedonizmom, akokoľvek reflektovaným a sofistikovaným. Ešte morálne problematickejší bol potom kvantitatívny aspekt tohto prípadu, pretože hedonizmus sa pod „vplyvom masovej spotreby stal ústrednou hodnotou našej kultúry“ (Lipovetsky 2008, 165).

Ako sme už uviedli, estetizovaný étos, teda esteticky kontúrované princípy, slúžia súčasným jednotlivcom ako prostriedok ich sebarealizácie a autentického sebavyjadrenia. Podobné chápanie estetizovaného étosu sa však spája už s romantizmom, v ktorom sa vo všeobecnosti akceptovalo presvedčenie, podľa ktorého „popieranie najvlastnejších prianí a túžob subjekt frustruje a môže ho dokonca úplne zničiť“ (Doorman 2008, 29). Z toho dôvodu je potrebné nechať voľný priebeh realizácii svojich túžob a prianí, lebo práve v tom spočíva autenticita jednotlivca. Chápanie autenticity, alebo, ak chceme, pôvodnosti, špecifickosti či jedinečnosti jednotlivca, v kultúre individualizmu, má svoj pôvod v romantizme. „Najdôležitejšou myšlienkou [...] nového obrazu človeka je unikátnosť každého individua. Na rozdiel od osvietenstva, ktoré sa zaujímalo o človeka ako druh, o univerzálne princípy, [...] prejavujú romantici záujem o konkrétne individuum, ktoré sa od všeobecného prototypu líši, ktoré nezodpovedá univerzálnym princípom, ktoré je iné a v tejto inakosti, v tomto rozdiel predstavuje svoju jedinečnosť“ (Doorman 2008, 35). V romantizme 19. storočia sa preto logicky popri dôraze na autenticitu, ako aj na spôsoby jej prejavovania, presadzoval individualizmus. Primárnym sa stávalo „vedomie individuálneho Ja. Jednotlivec začal byť chápaný ako jedinečná bytosť s jedinečnými aspiráciami a jeho život sa stal ešte vzácnejším a posvätnejším než

¹ Por. (Kierkegaard 2007).

doposiaľ“ (Bell 1999, 70). Tento romantický základ je prítomný aj v estetizovanom étose príslušníkov súčasnej kultúry individualizmu, ktorá je v tomto zmysle ak aj nie priamo kontinuáciou, tak iste aspoň dedičkou romantizmu. Práve na tomto pozadí musíme vidieť fenomény, ako sú „autenticita či osobitosť. Sú to hodnoty nadmieru individualistické a demokratické a vďaka masovej spotrebe sa rozvinuli vo veľkom“ (Lipovetsky 2008, 40). Kým predstavoval estetizovaný étos, ukotvený v hlbšej, spirituálnej alebo kritickej rovine, preferované princípy vedenia života iba niektorých skupín ľudí, napríklad romantických umelcov, príslušníkov umeleckých avantgárd, sympatizantov kontrakultúrnych hnutí a pod., nebol tento fenomén pre filozofiu a sociológiu natoľko problematickým. Stal sa ním vtedy, keď sa práve pod vplyvom spotreby na najelementárnejšej rovine transformoval na étos más.

1.2 Pozitíva

Na estetizovaný étos príslušníkov súčasnej kultúry individualizmu sa však možno zamerať aj iným spôsobom, než je ten, ktorý sa koncentruje na jeho negatívne dôsledky. Konzekvencie estetizovaného étosu totiž môžu byť aj potenciálne etické a pro-sociálne. Na tomto mieste sa teda pokúsime rozvinúť odlišný názor, než sú tie, ktoré sme prezentovali v predchádzajúcej časti práce a budeme sa zamýšľať nad tým, či estetizovaný étos súčasných individualistov má potenciál oslabiť morálku – ako by predpokladal napríklad Bell – a vzťah k iným (v najširšom zmysle slova k spoločnosti), a či je to naozaj tak, ako svojho času uviedol U. Beck, totiž že v kultúre individualizmu² vytvárame „*obraz sveta centrovanej na ja*, ktorý takpovediac úplne prevracia vzťah medzi ja a spoločnosťou“ (Beck 2004, 217).

Jedným z autorov, ktorí sa k estetizácii ako takej stavajú pozitívne, je napríklad W. Welsch, ktorý v práci *Estetické myslenie* predpokladal, že rozvíjanie estetickkej senzibility môže byť pozitívnym predpokladom morálneho konania či dokonca politickej praxe.³ Žiada sa však doplniť, že Welsch rozlišoval medzi povrchovou a hĺbkovou či zakorenenou estetizáciou a estetizáciu identifikovanú s hedonizmom vnímal pochopiteľne skôr ako povrchovú.⁴ Ako predpoklad morálneho konania by však podľa neho mohla slúžiť estetizácia chápaná ako rozvíjanie *aisthésis*, vnímania a pociťovania, napríklad plurality,

² Beck píše v citovanej práci o individualizovanej spoločnosti.

³ Por. (Welsch 1993a).

⁴ Por. (Welsch 1996).

diferencií, nesúmerateľnosti a pod. Mohli by sme sa tak stať citlivejšími voči krutosti či utláčaniu, pretože by sme vedeli „postrehnúť“ „vycítiť“ či „vnímať“, kedy dochádza napríklad k potláčaniu rozdielností. Podľa Welscha je takéto vnímanie, citlivé na krutosť, potrebné „rozvinúť paradigmatickým spôsobom z umenia“ (Welsch 1993a, 51).⁵

Iní autori, ako napríklad Ch. Taylor, pripúšťajú aj takú možnosť, že individualistickú snahu o autentický život, formovaný estetizovaným étosom, nevyhnutne sprevádza porozumenie tej skutočnosti, že na rovnako *sui generis* autentický život ako my, majú právo aj iní. Toto porozumenie podľa neho vyjadruje nasledovný názor, ktorý je v súčasnej kultúre všeobecne akceptovaný: „Nemali by sme kritizovať hodnoty druhých, pretože majú právo žiť svoj vlastný život, tak ako my. Jediným neodpustiteľným hriechom je intolerancia“ (Taylor 2013, 125). Nejde pritom o názor, ktorý je potrebné rozvíjať nejakou formou estetickéj výchovy či výchovy umením, ale objavuje sa simultánne s rozvíjaním nášho vlastného životného projektu. Ak je totiž snahou individualistov autentický život, potom už samotná táto snaha nevyhnutne implikuje poznanie, že ide o život partikulárny, taký, ktorý by mal tvoriť samostatnú jednotku v pluralite iných životov. Tento postoj sa môže vytvárať už pri najpovrchnejšej forme estetickéj „sebarealizácie“ prostredníctvom výberu produktov a využívania služieb, teda spotreby, k čomu sa kriticky stavajú napr. Beck či Jacyno. Avšak práve v oblasti spotreby človek na najelementárnejšej – hoci iste najpovrchnejšej – rovine rozpoznáva individualitu a špecifickosť, a preto tiež partikulárnosť svojich preferencií, týkajúcich sa vkusu, chutí, vôní, pôžitkov, slastí, zážitkov, krásy a pod. Tým nie sú nijako napadnuté názory Baumana či Jacyno, že skôr než reálnej autenticite slúži spotrebná estetika kapitalistickému systému. Chceme tým len povedať, že už táto povrchná forma hoci len zdanlivej sebarealizácie môže prinášať rešpekt voči inakosti, teda čosi, čo je z hľadiska vzťahu k druhým či spoločnosti ako takej, prínosom. Iste je však chybou redukcionisticky sa domnievať, že snaha o autentický život prostredníctvom esteticky kontúrovaných princípov je v kultúre individualizmu identifikovaná najmä so spotrebou. To, s čím ju ešte možno identifikovať, sa pokúsime ozrejmiť nižšie.

Za špecifické príklady toho, že práve z estetizovaným étosom formovaného života súčasných individualistov môžu vyplývať potenciálne etické

⁵ Podobným spôsobom uvažoval v práci *Nahodilost, ironie, solidarita* aj pragmatista R. Rorty. Reprezentatívnym druhom umenia bola preňho v tomto smere literatúra. Por. (Rorty 1996).

a pro-sociálne dôsledky, považujeme tie, ktoré vo svojich esejach, nazvaných *Súmrak povinnosti*, uviedol Lipovetsky. Tieto eseje boli pôvodne vydané už v roku 1992, no skúsenosť nás dodnes presvedča o ich aktuálnosti.⁶ V týchto esejach nám Lipovetsky na mnohých príkladoch ukazuje, že prameňom konania, ktoré by sme mali tendenciu označiť za pro-sociálne, etické, alebo aspoň slušné, môže byť – pre kriticky naladených autorov zrejme paradoxne – individualistický záujem jednotlivca o seba samého, svoju seberealizáciu a autenticitu, ktorým ako prostriedok ich uskutočnenia slúži estetizovaný étos. Jedným z takých príkladov je podľa Lipovetského súčasné dobrovoľníctvo, v ktorom „z voľného času a individualistickej túžby premeniť svoj život na niečo hodnotné vyvstávajú v ohromnom počte nové formy vzájomnej pomoci a solidarity“ (Lipovetsky 2011, 195). Všimnime si, že perspektíva, ktorá určuje motiváciu pomoci druhým zo strany súčasných individualistov, pomoci tým, ktorí pomoc potrebujú, napríklad v organizovanom dobrovoľníctve, nie je kolektivistická. Súčasný individualista sa podľa Lipovetského nesnaží *primárne* o zlepšenie sveta, spoločnosti či životov druhých kvôli svetu, spoločnosti či druhým, ale ide mu o vlastnú seberealizáciu. Naplňa tým totiž *svoj* voľný čas a ide mu o rozvoj či naplnenie *svojho* života, k čomu je *prostriedkom* niekto iný. Lipovetsky na inom mieste v súvislosti s dobrovoľníctvom uvádza: „Väčšina tých, ktorí svoj čas zasväcujú dobrovoľným akciám, by nepochybne prehlásila, že konajú v mene veľkých humanistických ideálov: lásky k blížnemu, zľudštenia života a šírenia solidarity. Avšak bytostné motívy dobrovoľníctva sa tomuto rámcu vymykajú. Ide o *potešenie* zo stretnutia s druhým, *túžbu* po spoločenskom ocenení a *využitie* voľného času“ (Lipovetsky 2011, 193).⁷ Dobrovoľníctvo, o ktorom píše Lipovetsky, je dobrým príkladom toho, ako snaha o autentický život príslušníka individualistickej kultúry, podporovaná estetizovaným étosom, môže prinášať sociálny prospech. V dobrovoľníctve, o ktorom píše Lipovetsky, sa stretávame s romantickou sebarealizáciou, pričom princípy jej uskutočnenia sú kontúrované esteticky, ak len vezmeme vážne tvrdenia, podľa ktorých tu človeku ide o *potešenie*, naplnenie *túžby* či jednoducho *elimináciu nudy*. Z deontologického hľadiska by takéto konanie bolo problematické. Na druhej strane je však nepopierateľné, že účel tohto konania, ktorý je individualistický, prináša *dôsledky*, ktoré sú sociálne prospešné.

⁶ Zrejme práve nadčasový a často úspešne predikčný charakter Lipovetského esejí predstavuje dôvod, pre ktorý sa cyklicky aktualizujú ich vydania.

⁷ Kurzíva v citáte – L. Š.

Lipovetského názory by sme iste nemali vnímať ako absolútne platné. Popísaným príkladom sme chceli demonštrovať najmä to, že estetizovaný étos príslušníkov kultúry individualizmu možno hodnotiť aj pozitívne. Iným príkladom, ktorý by sme chceli vnímať ako *metaforu pre pozitívny spôsob posudzovania* estetizovaného étosu súčasných individualistov, je ten, v ktorom sa Lipovetsky venuje hygiene. Píše: „Namiesto žalovateľských a vznešených výziev k čistote v našich spoločnostiach nastúpilo pozvanie k telesným pôžitkom. Cieľom už nie je odstupňovať hnilobné pachy ako niečo ohavné a prnúť nás strohými gestami a cvikom vôle k očiste pokožky, ale vychutnať si parfumy, emulzie a vonné soli“ (Lipovetsky 2011, 137). Tento príklad je dobrou ukážkou toho, ako môže sociálne (napríklad aj z hľadiska zdravia spoločnosti) prospešnú úlohu, ale tiež úlohu elementárnej slušnosti voči iným, zabezpečovať práve *esteticko-senzualistická forma*; nie to, čo človeka núti, ale čo ho zvádza, uspokojuje a teší. Môže to byť teda estetizovaný étos súčasných individualistov, v ktorom sa zmieruje to, čo zvyčajne považujeme za antagonizmy, napríklad „individuálne – sociálne“ či „zmyslové – racionálne“. Práve estetizovaný étos, esteticky kontúrované princípy vedenia života jednotlivcov v kultúre individualizmu môžu zmieriť chcenie individua a sociálne požiadavky. Práve oni totiž majú, ako ukazuje Lipovetsky, „korekčnú účinnosť“ (Lipovetsky 2011, 138).

Vráťme sa k problematizácii rozvinutej na začiatku tejto časti práce. Je to s estetizovaným étosom súčasných individualistov kritické v tom zmysle, že má potenciál oslabiť morálku a vzťah k iným (v najširšom zmysle slova k spoločnosti)? Je to s kultúrou individualizmu naozaj tak, že sa v nej „prevracia vzťah medzi ja a spoločnosťou“ (Beck 2004, 217)? Áno, aj nie. Áno v tom zmysle, že tým, čo sa v našej kultúre považuje za primárne, je sám jednotlivec. Nie, pretože to neznamená, že je tým ohrozená morálka a pro-sociálne konanie. Práve naopak, v niektorých prípadoch ich podporuje práve estetizovaný étos súčasných individualistov.

2 Estetizovaný étos filozofa

Rezultát, ktorý môžeme vyvodiť z predošlej časti práce, je, že konanie, založené na estetizovanom étose príslušníkov kultúry individualizmu, *môže* byť sociálne prospešné. To znamená, že prejavovanie autenticity a sebarealizácia súčasných individualistov prostredníctvom esteticky kontúrovaných princí-

pov nevyhnutne v dôsledkoch nekolidujú so správaním a konaním, ktoré by sme mali tendenciu označiť za pro-sociálne, etické alebo aspoň slušné. Vyššie uvedené (a iste nie výlučné) príklady dobrovoľníctva a hygieny ukazujú, že hoci je ich účelom individuálna estetika (potešenie, naplnenie túžby, eliminácia nudy, pôžitky), ich *efektom*, hoci len sekundárnym a nezamýšľaným, ale predsa reálnym, *môže byť* sociálne prospešné konanie.

Do tohto kontextu chceme zasadiť otázku, ako môže tendenciu k sebarealizácii a autentickému sebvýjadreniu prostredníctvom estetizovaného étosu v kultúre individualizmu využiť filozofia. Aj v jednej z vetiev súčasnej filozofie umenia života totiž nachádzame podobnú tendenciu: individualistickú snahu o sebarealizáciu a autentické sebvýjadrenie prostredníctvom esteticky kontúrovaných princípov. Máme tu na mysli predovšetkým filozofiu, ktorá sa objavuje v koncepciách M. Foucaulta, A. Nehamasa, R. Rortyho či R. Shustermana.⁸ Podobnosť filozofickej a kultúrnej tendencie nás inšpiruje pri položení otázky, či túto *kultúrnu tendenciu* nemožno *obohatiť, rozvinúť, doplniť* či *kultivovať filozoficky*. To v konkrétnostiach zahŕňa odpovedanie na nasledovné otázky: 1. *Akú* konkrétnu filozofiu umenia života by sme sa mohli či mali snažiť sprístupniť príslušníkom súčasnej kultúry individualizmu? 2. *Akými spôsobmi* by bolo možné sprístupniť tento druh filozofie umenia života širším kultúrnym vrstvám, než len akademicky vzdelaným filozofom?

2.1 Sókratovsko-foucaultovská etika ako estetika existencie⁹

Na tomto mieste sa pokúsime zodpovedať prvú z položených otázok, totiž ktorú z filozofií umenia života si predstavujeme ako takú, ktorú by sme sa

⁸ Niektorí autori tento druh filozofie umenia života interpretujú ako neonietzscheánsku postmodernu (Bielskis, Mardosas 2016), ktorú reprezentujú predovšetkým Foucault a Nehamas, i keď princípy, ktorými sa táto filozofia riadi, nájdeme aj u pragmatistov Rortyho a Shustermana. Tí zasa podľa iných autorov, napríklad E. Višňovského, rozvíjajú sókratovské poňatie umenia života. Višňovský píše: „Pragmatizmus je nástupcom sofistov, Sokrata, stoikov a epikurejcov v tomto poňatí filozofie“ (Višňovský 2014, 245). Avšak aj Foucaulta by sme mohli označiť ako toho, kto v poslednom období svojej tvorby rozvíjal sókratovskú predstavu umenia života, keď vo svojich prácach, venovaných starosti o seba a estetike existencie frekventovane odkazoval napríklad na kynikov či stoikov. Por. (Foucault 2012). Medzi týmito filozofmi tak nemožno naznačiť jasnú demarkáciu, ktorá by ich z hľadiska záujmu o umenie života začlenila do odlišných myšlienkových prúdov. Od nich je však možné odlišiť iný súčasný dominantný druh filozofie umenia života, ktorý spočíva v oživení aristotelovskej etiky cnosti, neoaristotelizmus, ktorý reprezentuje A. MacIntyre (Bielskis, Mardosas 2016), ale napríklad aj M. Nussbaumová, T. Hurka a iní (Dohmen 2003).

⁹ Sókratovská estetika existencie nie je explicitným ekvivalentom Sókratovej estetiky existencie. Myslíme ňou estetiku existencie, ktorá bola rozvíjaná vo filozofiách, ktoré boli ovplyvnené Sókratom, napríklad v kynickej či stoickej filozofii, a ktorým sa v poslednom období svojej tvorby špecifickým spôsobom venoval M. Foucault. Preto túto estetiku existencie označujeme zároveň ako foucaultovskú.

mohli snažiť sprístupniť príslušníkom kultúry individualizmu. Je nepochybné, že určitý druh individualistickej snahy o seberealizáciu a autentické sebvýjadrenie prostredníctvom estetizovaného étosu, ktorá je charakteristická pre súčasnú kultúru individualizmu, by sme našli aj vo viacerých filozofiách, prinajmenšom u vyššie spomínaných mysliteľov. Tento druh filozofie sa totiž, *podobne* ako súčasní individualisti, nezameriava *primárne* na rozvíjanie spoločnosti, „na to, čo vyžaduje univerzálna humanita“, ale „zameriava sa na ‚umenie žiť‘, perfekcionista techniky seba-vylepšovania, ‚estetické praktiky v umení naratívneho seba-písania‘ atď.“ (Abrams 2002, 185).¹⁰ V istom zmysle vo filozofii umenia života nachádzame podobnosť s intenciami súčasných individualistov. Aj ono „je esenciálne individualistické. Hlavným účelom estetického umelca života je stať sa unikátom“ (Dohmen 2003, 361), alebo, ak chceme, autentickým jednotlivcom. Jestvuje pritom taký druh filozofie, ktorý je individualistický, filozofie, v ktorej ide o rozvíjanie vlastnej autenticity, a v ktorej tomuto cieľu slúži estetizovaný *filozofický* étos. Máme na mysli ten variant sókratovskej estetiky existencie, ktorý nám vo svojich posledných prácach predstavil M. Foucault, a o ktorom budeme ďalej hovoriť ako o sókratovsko-foucaultovskom. Práve ten pokladáme za potenciálne etablovateľný aj v súčasnej kultúre individualizmu.

Sókratovskej estetike existencie sa Foucault venoval v poslednom období svojej činnosti. Túto tému pokrývajú mnohé rozhovory, prednášky a systematickejšie najmä druhý a tretí zväzok *Dejín sexuality*. Práve na základe týchto textov môžeme filozofickú estetiku existencie sókratovského typu interpretovať ako individualistickú filozofiu, tzn. takú, v ktorej je centrálnym bodom jednotlivca a jeho seberealizácia a snaha o dosiahnutie autentickej existencie. Odkazujú na to okrem iného termíny ako „práca *na sebe*“ či „starosť *o seba*“ (*επιμέλεια εαυτού*, *epimeleia heautú*). Aj tu, *podobne* ako v súčasnej kultúre individualizmu, sa stretávame s étosom, teda určitými princípmi vedenia života, ktorý je estetizovaný, čiže kontúrovaný estetickými prvkami, ako sú

¹⁰ Zdôrazňujeme pritom ono slovo „podobne“, pretože je zjavné, že svojvoľné porovnanie konkrétnej manifestácie esteticky podkutého filozofického individualizmu so snahami súčasných individualistov by bolo iste groteskné. Určite je len zložito predstaviteľná komparácia napríklad seberealizácie individualistického dobrovoľníka s Rortyho predstavou estetickej seberealizácie ako originálnej re-deskripcie svojej filozofickej minulosti. Por. (Rorty 1996). Podľa Rortyho pragmatistického kolegu, Shustermana, dokonca taký projekt, o aký usiluje Rorty, „ťažko odporúčať ako všeobecný model estetického života; ako smer, ktorým by sa mali všetci dať vo svojom úsilí o súkromnú dokonalosť a šťastie“ (Shusterman 2003, 395).

napríklad krása, pôžitok, potešenie a i.¹¹ Životu vedenému na základe týchto princípov sa podľa Foucaulta „dostáva lesku krásy, ktorá sa vyjavuje pred očami tých, ktorí ju dokážu nazerať“ (Foucault 2003a, 122 nn.).

Filozof, ktorý rozvíja sókratovskú estetiku existencie, ju rozvíja predovšetkým, i keď nie len, pre seba, pretože vo výsledku je to on, kto „je sám sebe predmetom *radosti*. Je nielen spokojný s tým, čím je, a prijíma svoje obmedzenia, ale tiež sa *teší* zo seba samého. Táto *radosť* [...] je stav, ktorý [...] je definovaný tým, že nie je vyvolaný ničím, čo by [...] sa vymykalo našej moci; rodí sa z nás a v nás“ (Foucault 2003b, 90).¹² Na strane druhej je však estetika existencie percipovaná inými ľuďmi, spoločnosťou, pretože okrem *radostnej sebarealizácie v nej ide o vyjadrenie vlastnej autenticity filozofa*, ktorá má byť čitateľná nielen pre seba, ale aj pre iných. Ako píše Foucault, estetika existencie bola „v antike principiálne úsilím o afirmáciu svojej slobody a o prijatie takej *formy* života, v ktorej by sa človek mohol spoznať, v ktorej by ho spoznali ostatní a v ktorej by dokonca aj potomkovia nachádzali príklad“ (Foucault 2000a, 156).¹³ Trochu zveličene by sme mohli povedať, že je tu prítomná aj istá forma *narcizmu*, i keď nie negatívne chápaného, a to taká, keď sa človek so svojou estetikou existencie pasuje do roly príkladu pre iných. Konkrétne to vyjadrujú napríklad Flaviom Arrianom zaznamenané slová stoika Epiktéta, ktoré adresoval svojmu spolubesedníkovi: „ty sa musíš starať o to, ako by si sa pripodobnil ostatným ľuďom, tak ako aj niť sa nechce od ostatných nití ničím výnimočným odlišiť. Ale ja chcem byť oným prúžkom purpuru, nevelkým, ale žiarivým, ktorý ostatným dodáva lesk a krásu“ (Epict., *Diss.* 1.2). Aby svoje slová ozrejmil, o niečo ďalej sa Epiktétos **pýta**: „**Čím prospieva purpurový prúžok pláštá? Čím iným, než že sa na ňom skvie ako purpur a ostatným nitiam je žiarivým vzorom?**“ (tamže). **Látku pláštá, o ktorej hovorí Epiktétos**, možno pochopiť ako metaforu pre spoločnosť, zloženú z jednotlivcov, tak ako je látka utkaná z jednotlivých nití tvoriacich jeden koherentný celok. Koherentný, ale ničím výnimočný. Epiktétos do tejto predstavy zavádza *in-*

¹¹ Je však potrebné dodať, že sa tu stretávame s étosom filozofa, čo nie je ekvivalent toho druhu étosu, ktorý je signifikantný pre príslušníkov kultúry individualizmu. Preto píšeme skôr o podobnosti. Vo Foucaultovom poňatí totiž étos nevyjadruje princípy, ktorými sa vo všeobecnosti riadia filozofi ako takí, teda princípy vedenia života charakteristické pre určitú skupinu ľudí, ktorých by sme mohli spolu označiť ako filozofov. Práve naopak, ide tu o étos jednotlivého filozofa, ktorý je potrebné chápať skôr ako individuálnu etiku, ako „vzťah k vlastnému ja“ (Foucault 2010, 353).

¹² Kurzíva v citáte – L. Š.

¹³ Kurzíva v citáte – L. Š.

dividualizujúci aspekt, svoju estetiku existencie. Tá teda nespočíva iba v individuálnom potešení zo seba samého. Významný je v nej aj sociálny dosah – estetika existencie je a má byť percipovaná inými, krása života jednotlivca im má dokonca slúžiť ako príklad.

Otázka znie, či má táto filozofická predstava potenciál osloviť súčasných individualistov. Domnievame sa, že áno. Je v nej prítomná radostná sebarealizácia, ako aj snaha o vyjadrenie autenticity. Prostriedkom dosahovania oboch sú taktiež esteticky kontúrované princípy: potešenie, radosť zo seba, ale aj inakosť a krása, ktoré sú vnímané nielen sebou samým, ale aj inými. Ak má toto všetko potenciál niekoho zaujať, potom práve súčasného, esteticky formovaného človeka, príslušníka kultúry individualizmu. Preto túto filozofickú, sókratovsko-foucaultovskú predstavu estetiky existencie, vnímame ako takú, ktorú má zmysel rôznymi cestami sprístupňovať príslušníkom súčasnej kultúry individualizmu. Dôvod však nespočíva iba v tom, že étos je v nej estetizovaný. Mali by sme sa pozrieť predovšetkým na to, čo umožňuje radostnú sebarealizáciu a v čom spočívajú prejavy autenticity filozofa. Mali by sme sa totiž pozrieť na konkrétny obsah tejto estetiky existencie. Tú totiž umožňuje *individuálna etika* filozofa.

V sókratovsko-foucaultovskej estetike existencie totiž išlo o „ustanovenie nejakého druhu morálky, ktorá by bola estetikou existencie“ (Foucault 2010, 340). Nejde tu o morálku v zmysle súboru sociálnych pravidiel a noriem, ktoré regulujú spoločenský život, ale o etiku individua, individuálnu etiku, ktorú možno interpretovať ako slobodne zvolené pravidlá správania, ktorými chce jednotlivec dosiahnuť estetickú existenciu, radostnú sebarealizáciu a vyjadrenie vlastnej autenticity. Estetika existencie v tomto zmysle zahŕňa predovšetkým „reflektované a vedome vykonávané praktické úkony, ktorými si ľudia nielen predpisujú pravidlá správania, ale snažia sa seba samých premeniť, zmeniť sa vo svojom jedinečnom bytí a vytvoriť zo svojho života dielo, ktoré je nositeľom určitých estetických hodnôt a zodpovedá určitým štýlovým kritériám“ (Foucault 2003a, 18).

Prečo by však individuálna etika – slobodne zvolené, čo znamená nikým nenanútené ani žiadnou vyššou inštanciou nevyžadované pravidlá správania – mala byť estetikou existencie? Podľa Foucaulta sa sókratovský filozof, ktorý rozvíja individuálnu etiku, „musí vyznačovať schopnosťou ovládať sily, ktoré sa v ňom rozpútavajú, musí slobodne disponovať svojou energiou a urobiť

zo svojho života dielo, ktoré pretrvá jeho pomínuteľnú existenciu“ (Foucault 2003a, 184). Ide tu predovšetkým o ovládanie svojich vášní, sklonov či túžob. Neznamená to ich elimináciu, individuálna etika spočíva skôr „v ich distribúcii, v medziach, ktoré sa dodržiavajú, v hierarchii, ktorá sa rešpektuje“ (Foucault 2003a, 122). Ak sa filozofovi podarí dodržať *pravidlá*, ktoré si *sám* stanovil, potom práve to mu umožní *tešiť sa zo seba* ako zo svojho vlastného (umeleckého) diela. Súvislosť medzi etikou a estetikou potom spočíva v tom, že radosť, potešenie či pôžitok zo seba samého môže mať človek aj vtedy, ak dodržiava pravidlá, ktoré si v rámci individuálnej etiky stanovil. Esteticky vnímaná radostná sebarealizácia je teda možná aj na etickom základe. To znamená, že práve určitý druh *normatívnosti*, pre ktorú sa filozof individuálne a slobodne rozhodol, môže byť tým, čo jeho život estetizuje. Individuálna etika, normatívnosť *sui generis* tiež pomáha filozofovi vyjadriť jeho autenticitu, unikátnosť či individualitu. Nenárokuje si ňou totiž na všeobecnosť, naopak. Takto chápaná „antická morálka nevystupuje s univerzálnym nárokom a obracia sa len k určitej, pomerne malej skupine ľudí. Je to morálka **životného štýlu**“ (Marcelli 1995, 129).

Zaujímavé však na nej je, ako sme už naznačili vyššie v texte, že filozof sa takým spôsobom *môže*, a ako vieme od Epiktéta, aj *chce* stať príkladom pre iných. Aj keď je jej **účel** primárne individualistický a estetický (radosť, potešenie, pôžitok zo seba samého), jej *efekt môže byť sociálny a etický*. **Taký efekt by mohol nastať v prípade, ak by sa forma života začala vnímať ako životná norma**. V kultúre individualizmu sme pritom konfrontovaní s tým, že – odhliadnuc od legislatívneho rámca – naše osobné životy nie sú determinované nijakou *všeobecne platnou* formou normatívnosti, či už religióznej alebo etickej, ktorú by nejaká nadradená inštancia striktno vyžadovala. V kultúre individualizmu potom nikoho nemožno vážnym spôsobom sankcionovať za nedodržiavanie určitého druhu normatívnosti, pretože každý takýto druh je vzhľadom na iné druhy relatívny. Pod vplyvom príjemnej plurality sa tak samozrejme upúšťa od všeobecne platných etických pravidiel, ktoré by formovali individuálnu existenciu. Môže to potom pôsobiť tak, že „v dobe systémov, zostavených každému na mieru, už osobnosť nemôže byť stádového alebo mimetického typu. Musí prehlbovať svoju odlišnosť, svoju zvláštnosť“ (Lipovetsky 2008, 93). Ak sa však upustenie od akéhokoľvek druhu normatívnosti stane všeobecným javom, potom nepôjde o nič iné, ako práve o „stádovosť“

a „mimetizmus“, napodobňovanie iných, t. j. opak autenticity. V takej situácii sa ako to, čo človeka reálne odlišuje od iných, čo zakladá jeho vlastnú autenticitu a čo mu môže adekvátne zabezpečiť jeho vlastnú sebarealizáciu, to, čo estetizuje jeho existenciu, ukazuje práve nejaká forma normatívnosti, napríklad individuálna etika, ktorá má v čase bez nejakého striktno požadovaného druhu normatívnosti veľký *estetizačný* potenciál.

2.2 Hľadanie prienikov. Τέχνη του βίου ako „Be your own business!“?

V ďalšom texte by sme chceli premyslieť druhú otázku, položenú na začiatku druhej časti práce, totiž akými spôsobmi je možné sprístupniť ten druh filozofie umenia života, v ktorom sa ako to, čo estetizuje, vníma individuálna etika, širším kultúrnym vrstvám, než len akademicky vzdelaným filozofom. Upadli by sme do omylu, ak by sme sa domnievali, že ten druh filozofie umenia života, o ktorom sme písali, možno sprístupniť kultúre individualizmu ako nejakú *normu* správania, ako niečo, čo sa všeobecne vyžaduje. Práve naopak, ak ju chceme sprístupniť príslušníkom súčasnej kultúry individualizmu, musíme si byť vedomí toho, na čo ich *senzibilita* reaguje, čo pre nich *pôsobí prítlačivo*, aký druh interpretácie ich má reálne potenciál presvedčiť. Domnievame sa, že sókratovsko-foucaultovský variant filozofie umenia života, resp. *inšpirácia týmto druhom filozofie*, by sa mohla v kultúre individualizmu etablovať *primárne* nie ako *norma*, ale ako *forma* správania. Avšak taká forma, ktorá by mohla *sekundárne* pôsobiť ako nezáväzná norma.

Sókratovsko-foucaultovská estetika existencie, ako aj iné súčasné filozofické modely umenia života sa zväčša interpretujú tak, že v nich jestvuje „silný impulz k elitárstvu“ (Bielskis, Mardosas 2016, 69), že ak v nich aj nachádzame nejaký druh etiky, potom tá „je elitárska, vôbec nie demokratická“ (Abrams 2002, 185). Napríklad Rortyho estetický prístup k sebe samému je odporúčaný len nemnohým – filozofom a z nich ešte nie všetkým, pretože autonómia, ktorá sa týmto prístupom dosahuje, je len niečím, „čo chcú určití zvláštni ľudia dosiahnuť a málokto skutočne dosahujú“ (Rorty 1996, 73). Aj Foucault si uvedomuje, že asketické praktiky, ktorým sa venovali antickí filozofi, neboli v tomto období určené pre široké vrstvy občanov *polis*. „V antike bola požiadavka náročného individuálneho étosu ako estetiky existencie adresovaná elitám. Dnes by však nemala byť dôvodom exklúzie“ (Sisáková 2016, 148 nn.). Zdieľame uvedený filozofkin názor a navyše predpokladáme, že je možné –

a ako naznačíme v závere, aj potenciálne prínosné – tento druh filozofie sprísťupniť príslušníkom kultúry individualizmu. Avšak akými spôsobmi?

V prvom rade by sme nemali naivne predpokladať, že senzibilita súčasných individualistov bude reagovať na vznešené filozofické výzvy typu „byť svojim vlastným umeleckým dielom“. Len málo, ak vôbec, ich má potenciál osloviť obsah latinského slovného spojenia *ars vivendi* či starogréckeho τέχνη του βίου (*techné tú biú*), ktoré možno oslovujú istú nepočetnú časť akademicky pôsobiacich filozofov, ale pre ktoré sú súčasní individualisti zväčša hluchí. Neznamená to však, že nereagujú na požiadavky, kladené na rozvoj seba samého, na svoju sebarealizáciu a dosahovanie autenticity. O to všetko sa naopak snažia na pozadí estetizovaného étosu, teda esteticky kontúrovaných princípov vedenia života, tak, ako sa o to na pozadí estetizovaného étosu snažia aj niektorí filozofi umenia života, i keď v oboch prípadoch sa pod estetizovaným étosom myslí niečo iné. Súčasní individualisti reagujú na iné výzvy, tie, ktoré súvisia s mimo-akademickou kultúrou, ktorej sú súčasťou: napríklad na tie, ktoré sú im sprostredkované skratkovitými reklamnými sloganmi a ideológiou všade prítomného kapitalizmu. Tak napríklad pomyselná reklama typu „Zahalte sa do zmyselnej vône a vychutnajte si pôžitok, ktorý opantá vaše zmysly...“ sa zameriava na individuálnu estetiku, ba priam hedonistické sklony jednotlivca, no zároveň láka na hygienu. Imaginárny plagát, *lákajúci* mladých ľudí na dobrovoľnícku stáž, by mohol byť pokojne doplnený o výzvu: „Spoznajte nových ľudí, získajte nové zážitky a skúsenosti a naplňte svoj život zmyslom!“. Zameriaval by sa primárne na *individuálne túžby* súčasného individualistu, človeka, ktorý chce byť obklopený priateľmi a zážitkami, ktorému ide o užívanie života, ale nič by to nemenilo na skutočnosti, že efektom naplnenia týchto individuálnych túžob by bola reálna pomoc iným.

Nemožno si niečo analogické predstaviť aj vo vzťahu k filozofii umenia života, napríklad k tej sókratovsko-foucaultovskej? To znamená: nemožno si predstaviť takú jej interpretáciu, v rámci ktorej by – hoci by zahŕňala sociálny prospech – bola prístupná mysleniu príslušníkov súčasnej kultúry individualizmu, ich túžbe po sebarealizácii a vyjadrení autenticity? Nemohli by sme ju sprístupniť kultúre individualizmu tým, že by sme jej interpretáciu prispôbili terminológii všade prítomného kapitalizmu a začali sloganovými výzvami, ako sa to v prípade hygieny darí reklamným spoločnostiam a v prípade dobrovoľníctva tretiemu sektoru? Nemohli by sme τέχνη του βίου (*techné tú*

biú) interpretovať napríklad ako požiadavku „*Be your own business!*“?

Cieľom uvedených otázok nemá byť devalvácia filozofických projektov umenia života, ani ich absurdná simplifikácia. To, čo sa položením týchto otázok snažíme nastoliť, je pýtanie sa, akými spôsobmi by sme potenciálne mohli filozofické projekty umenia života odkomunikovať súčasným individualistom tak, aby im *porozumeli*, aby si ich v lepšom prípade *osvojili* a aby sa tak *ideálne etablovali* v kultúre individualizmu, kde by mohli pôsobiť ako jej filozoficky fundované kultivátory. Nejde teda o to, že by sme filozofické projekty chceli devalvovať či simplifikovať. Naopak, chceme sa odvážiť širšie ich aplikovať. Predpokladáme pritom, že niečo také je možné.

Príklad v angličtine formulovanej výzvy je špekulatívny a iste nie výlučný. Je to *iba príklad*, ktorý nám bude slúžiť ako ilustrácia našich intencií. Výzvy a obsahy výziev podobného typu by totiž mohli súčasným individualistom slúžiť ako *model porozumenia* toho, čo vo filozofii označujeme ako umenie života alebo estetiku existencie. Požiadavka „*Be your own business!*“ je im totiž kognitívne prístupnejšia, ako napríklad požiadavky typu „byť svojim vlastným umeleckým dielom“. Rešpektuje aktuálne vše prestupujúci kapitalistický diskurz, a to hneď viacerými spôsobmi: je formulovaná v angličtine, v jazyku kapitalistického sveta; je formulovaná ako reklamná výzva sloganového typu a napokon explicitne odkazuje na podnikanie, ktoré je s kapitalizmom nerozlučne späté. Prvé dva aspekty tejto požiadavky majú potenciál *vzbudiť pozornosť* súčasného individualistu, lebo zapadajú do kognitívnej schémy, ktorú má z kultúry individualizmu už dávno osvojenú, alebo inak, nie sú s jeho kognitívnu schémou v konflikte. Tretí aspekt, podnikanie, sa zväčša spája s individualistickou motiváciou. Účelom každého podnikania je totiž primárne naplnenie vlastných individuálnych záujmov podnikateľa, na prvom mieste kumulácie zisku. Pojem *business* je však ambivalentným pojmom, čo bol okrem iného dôvod nášho rozhodnutia zvoliť v rámci explanácie práve tento pojem. Totiž prostá zmena joty na ypsilon, teda *business* na *business* v ňom zároveň mení aj jeho význam: z podnikania či podniku sa stáva zaneprázdnenosť. Kontext požiadavky „*Buď svojim vlastným podnikom!*“ sa razom mení na „*Buď svojou vlastnou zaneprázdnenosťou!*“, resp. v slovenčine menej krkolomne, „*Buď zaneprázdnený sám sebou!*“. Význam týchto požiadaviek je podobný, ako význam nasledovných: „*Pracuj na sebe!*“ či „*Staraj sa o seba!*“. Implicitne je tu prítomný odkaz na sókratovsko-foucaul-

tovskú estetiku existencie.

Takýto druh sloganu je tým, na čo potenciálne môžu reagovať príslušníci kultúry individualizmu, ktorí chcú viesť svoj život slobodne, sami a pre seba, pre svoje vlastné ciele, tak, ako každá dobrá *businessperson* vedie svoj podnik. Mali by sme však ísť ďalej a pokúsiť sa naplniť podobné výzvy *filozofickým obsahom*, napríklad tým sókratovsko-foucaultovským. Nie je to nemožné.

Výzvy „byť svojim vlastným podnikom“ a „byť svojou vlastnou zaneprázdnenosťou“ sú iste individualistické. Možno sa však oprávnene pýtať, aké miesto tu prináleží estetizácii, o ktorú nám v konečnom dôsledku ide. To miesto je podstatné, ak len estetizáciu pochopíme takým spôsobom, ako ju interpretoval neskorý Foucault – ako *individuálnu etiku*, slobodne rozvíjanú formu *normatívnosti*, ktorá zakladá autenticitu, špecifickosť, inakosť, vzorotvornosť, a teda krásu, a ktorá môže zabezpečovať zároveň vlastnú radostnú sebarealizáciu. Každý lepší podnikateľ si je podľa Lipovetského tejto skutočnosti vedomý: „Ak chce byť podnik „vynikajúci“, musí samovoľne vyhlásiť ideál, ktorý je nadriadený právnym normám. Tým, že sa podrobí vlastnému zákonu, aj keď bude náročnejší než zákonné predpisy, firma paradoxne vstúpi do veku dospelej a dobyvateľskej zvrchovanosti. Etika firmu neobmedzuje, ale dáva jej hybný moment ako personalizovanej, autonómnej a kľúčovej inštitúcii. Autonómia sa už nechápe ako emancipácia od pravidiel, ale ako ich zavedenie“ (Lipovetsky 2011, 341). To, čo je na súčasnom biznise (aj *esteticky*) *príťažlivé*, to, čo ho robí *výnimočným a autentickým*, teda to, o čo ide aj súčasným individualistom, je jeho autonómna, *individuálna etika*, ktorá ho však zároveň robí vzorovým, hodným nasledovania. Iste možno polemizovať o *dôvodoch* takéhoto konania, ktoré môžu byť a často iste aj sú celkom zisťné, povedzme individualistické až egoistické, nič to však nemení na tom, že reálne práve *individuálna etika* je tým, čo *estetizuje*. Príklad podnikania a požiadavky „*Be your own business!*“ je prístupný súčasným individualistom práve preto, lebo ide o zisťné, individualistické či egoistické konanie. No ak má estetizovať, naplňovať pocitom sebarealizácie a autenticity práve etika, potom je potrebné tento trend podporiť. V tomto smere sa súčasný podnik, o ktorom píše Lipovetsky, zásadne nelíši od antického filozofa, estetizujúceho svoju existenciu, pretože „v klasickej etike nikto nie je povinný byť úplne úprimný k svojej žene, nedotýkať sa mládencov a podobne. Ale kto chcel dosiahnuť krásnu existenciu, mať dobrú reputáciu, byť schopný vládnuť druhým, musel sa tak správať. Takže vedome prijali tieto

obmedzenia ako cestu ku krásnej a slávnej existencii“ (Foucault 2010, 354). To znamená, že aj sókratovský filozof, ktorý chcel dosiahnuť estetiku existencie, si uvedomoval, že mu to umožní práve isté zavedenie individuálnej normatívnosti do vlastného života.

Ak by sme teda chceli sprístupniť príslušníkom súčasnej kultúry individualizmu *ad hoc* sókratovsko-foucaultovskú filozofiu estetiky existencie, mali by sme sa oslobodiť od zakoreneného predsudku inkompatibility kultúrneho a filozofického záujmu, ako aj terminológie zaužívanej v jednom i v druhom a nachádzať prieniky a fúzie, ktoré by to umožnili. Také sprístupnenie je podľa nášho názoru možné, ale znamená to odvahu povedať, že filozof estetiky existencie je napríklad *sui generis* hedonista, dobrovoľník alebo *businessperson*, ktorým ide primárne o rozvoj seba samého, o svoju sebarealizáciu a dosahovanie svojej autenticity.

Na tomto mieste sa javí vhodné pripomenúť dôvod, pre ktorý by práve etika v zmysle individuálnej normativity, slobodne zvolených pravidiel individuálneho správania, mala estetizovať. Prečo práve takto chápaná etika robí človeka autentickým či unikátnym? Prečo dáva jeho životu estetickú formu? Je to kvôli všeobecnému oslabovaniu normativity **v našej kultúre. To definitívne neznamená, že dnes sa ľudia vo svojom konaní neriadia určitými pravidlami. Iste, zväčša dodržiavajú zákony, možno akceptujú pravidlá, ktoré vyžadujú konfesiónálne komunity, ktorých sú súčasťou a podobne. Avšak ideológiou našej individualistickej kultúry je liberálna demokracia, ktorá je organizačnou formou „nie konsenzu, ale omnoho viac disenzu rôznych presvedčení, nárokov a práv. Je šitá na mieru situácii vyhrotenej plurality. [...] K demokracii, ako jej základ, ale patrí prezumpcia toho, že v spoločnosti existujú rozdielne, rovnakou mierou legitímne a samozrejme v konečnom dôsledku nezjednotiteľné nároky“** (Welsch 1993b, 45). To značí, že v našej kultúre jestvuje komplex dôvodov, ktoré oslabujú vedomie absolútnej platnosti akejkoľvek formy normatívnosti. V individualistickej kultúre a v pluralistickej liberálnej demokracii si je človek vedomý toho, že nejestvuje žiadny transcendentný, ahistorický a atemporálny, teda absolútne platný garant konania. Práve to je podstatný dôvod, prečo sa v našej kultúre oslabuje normatívnosť ako taká. Je totiž efemérna. Človek sa preto orientuje na dominantné modely správania v súčasnej kultúre, ako je konzum, na ktorý sme v prvej časti práce upozornili prostredníctvom Baumana či Jacyno, alebo aj na

estetické zážitky, ktorých sa obával D. Bell.

Ak sa však tento fenomén stáva masovým a dominantným, ak sa absencia normatívности vníma ako všeobecný stav, potom nevyhnutne nastáva situácia, v ktorej sa práve prejavy individuálnej etiky, slobodne zvolenej normatívности, nikým nepožadovanej, vnímajú ako to, čo *púta pozornosť*, čo je *iné a autentické; de facto*, čo je *estetické*. Možno práve tak by sme mohli odôvodniť aj Baumanove tvrdenia, podľa ktorých „etická kríza nemusí zvestovať krízu morálky a úplne isto to podlamuje tézu že súmrak ‚veku etiky‘ znamená nevyhnutne úpadok morálky. Je možné dokázať, dokonca úplne presvedčivo, tézu celkom opačnú: že totiž práve pád ‚veku etiky‘ je počiatkom ‚veku morálky‘ a že postmodernú dobu je možné, aspoň potenciálne, práve za taký vek pokladať“ (Bauman 1995, 162). Sme presvedčení o tom, že „vek morálky“, o ktorom písal Bauman, je možné tvoriť práve rôznymi formami individuálnej etiky. Umožňuje to paradoxne estetizovaný étos súčasných jednotlivcov, esteticky kontúrované princípy, ktoré im slúžia ako prostriedok sebarealizácie a autentického sebavyjadrenia. Práve tento étos umožňuje aj individuálnu etiku chápať nie ako normu, ale primárne ako *formu* života, a to ako formu estetickú. Ide o stav, „keď morálne správanie vyúsťuje do príjemnej skúsenosti“ (Veenhoven 2003, 373), keď sa etika prelína s estetikou, keď sa princípy a pravidlá spájajú s pôžitkom. Práve tomu môže súčasných individualistov priučiť estetizovaný étos sókratovsko-foucaultovského filozofa, ak budeme hľadať spôsoby, ktorými ho možno urobiť všeobecne prístupným.

Záver

O. Sisáková otvorila jednu zo svojich ostatných štúdií slovami francúzskej herečky M. Cottillard, ktorá chce *meniť svet premieňaním seba*. Táto požiadavka podľa filozofky „zreteľne korešponduje s náladami doby i s ambíciami súčasnej filozofie, ktoré, ale s priznaním rizika istého populárneho zjednodušenia, môžeme nazvať hľadaním takej podoby individuálnej etiky, ktorá by mohla obstáť alebo byť návrhom na konanie v súčasnej individualistickej kultúre“ (Sisáková 2016a, 110). Túto predstavu by sme chceli považovať za adekvátne zhrnutie toho, o čo išlo v našej práci.

V jej prvej časti sme sa venovali „náladám doby“, estetizovanému étosu príslušníkov kultúry individualizmu; v jej druhej časti sme na príklade sókratovsko-foucaultovskej estetiky existencie uvažovali o možných „ambíciách

súčasnej filozofie“. Premýšľali sme nad tým, aký druh etiky by dnes mohol obstať, aký druh etiky by nebol v konflikte s „náladami doby“, ako by mohla filozofia prispieť k tomu, aby nenásilne, ba dokonca lákavo, *esteticky*, vniesla etiku do konania jednotlivcov a prostredníctvom nich snád' aj do spoločnosti ako takej. Ukázalo sa, že je to možné práve vtedy, ak individuálnu etiku, napríklad sókratovsko-foucaultovského typu pochopíme nie ako normu, ale ako *estetickú formu* správania či dokonca života, formu, ktorá, práve preto, že je to forma, má potenciál osloviť aj iných a tým sa stať zároveň akousi nezáväznou normou. Nevyhli sme sa ani „populárnemu zjednodušeniu“, keď sme sa zamýšľali nad tým, akými spôsobmi ju možno sprístupniť súčasnej individualistickej kultúre, keď sme hľadali vhodný spôsob výkladu, prístupný príslušníkom súčasnej kultúry individualizmu. Možno nebol najvhodnejší a zrejme ostal nedopovedaný. Bol to však úprimný pokus premyslieť možnosť sprístupnenia filozofického prístupu k sebe samému širším kultúrnym vrstvám než len filozofom *ex professo*. Stále pritom napríklad nevieme, čo predstavuje onen priestor, v ktorom sa možno uchýliť k podobným interpretáciám. Sú to médiá, verejné diskusie, alebo nebudaj univerzita? A s tým sa spájajú ďalšie otázky, napríklad kto má byť tým, kto má súčasným individualistom takúto interpretáciu filozofického umenia života sprostredkovať? To sú otázky na ďalšie skúmania. Už teraz však predpokladáme, že má zmysel sa nad tým zamýšľať. Už len preto, lebo – tak trochu sókratovsky – predpokladáme, že nielen filozofia písaná, ale najmä živá a žitá, má potenciál „meniť svet“. A ak chceme žiť vo svete, ktorý je formovaný filozoficky, potom k nemu budeme tým bližšie, čím viac filozoficky formovaných jednotlivcov v ňom bude pôsobiť.

Literatúra

- ABRAMS, J. J. (2002): Aesthetics of self-fashioning and cosmopolitanism: Foucault and Rorty on the art of living. *Philosophy Today*, 46 (2), 185-192.
- BAUMAN, Z. (1995): *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON.
- BAUMAN, Z. (2000): *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*. Bratislava: Kalligram.
- BECK, U. (2004): *Riziková spoločnosť. Na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON.
- BELL, D. (1999): *Kulturní rozpory kapitalismu*. Praha: SLON.
- BIELSKIS, A., MARDOSAS, E. (2016): Two sources of meaningful life: Aesthetics and ethics. *Problemos* [online], (89). Dostupné na: [76](http://www.jour-</p></div><div data-bbox=)

- nals.vu.lt/problemos/article/view/9887/7710 (Dátum návštevy: 6. 8. 2017).
- DOHMEN, J. (2003): Philosophers on the „Art-of-Living“. *Journal of Happiness Studies*, 4 (4), 351-371.
- DOORMAN, M. (2008): *Romantický řád*. Praha: Prostor.
- EPIKTÉTOS (1972): *Rukojet. Rozpravy*. Praha: Svoboda
- FOUCAULT, M. (2000): Estetika existencie. In: Marcelli, M. (ed.): *Michel Foucault: Moc, subjekt a sexualita. Výber z článkov a rozhovorov publikovaných v rokoch 1980 – 1988*. Bratislava: Kalligram, 155-160.
- FOUCAULT, M. (2003a): *Dějiny sexuality II: Užívání slastí*. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, M. (2003b): *Dějiny sexuality III: Péče o sebe*. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, M. (2010): O genealogii etiky: Nástin rodícího se díla. In: Dreyfus, H. L. – Rabinow, P.: *Michel Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Hermann & synové, 337-371.
- FOUCAULT, M. (2012): *Hermeneutika podmiotu. Wykłady z Collège de France 1981/1982*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- JACYNO, M. (2012): *Kultura individualismu*. Praha: SLON.
- KIERKEGAARD, S.-A. (2007): *Bud' – alebo*. Bratislava: Kalligram.
- LIPOVETSKY, G. (2008): *Éra prázdnoty: Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor.
- LIPOVETSKY, G. (2011): *Soumrak povinnosti: Bezbolestná etika nových demokratických časů*. Praha: Prostor.
- MARCELLI, M. (1995): *Michel Foucault alebo stať sa iným*. Bratislava: Archa.
- RORTY, R. (1996): *Nahodilosť, ironie, solidarita*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze.
- SHUSTERMAN, R. (2003): *Estetika pragmatizmu. Krása a umenie života*. Bratislava: Kalligram.
- SISÁKOVÁ, O. (2016): Antropologické a axiologické **východiská** Sloterdijkovej koncepcie antropotechník. In: Flachbartová, L. – Sisáková, O. – Suvák, V.: *Starosť o seba: Antické problematizácie života a súčasné myslenie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 109-170.
- TAYLOR, CH. (2013): *Sekulárni věk. Dilemata moderní společnosti*. Praha: FILOSOFIA.
- VEENHOVEN, R. (2003): Arts-of-Living. *Journal of Happiness Studies*, 4 (4),

373-384.

VIŠŇOVSKÝ, E. (2014): *Nové štúdie o pragmatizme & neopragmatizme*. Bratislava: VEDA.

WELSCH, W. (1993a): *Estetické myslenie*. Bratislava: Archa.

WELSCH, W. (1993b): *Postmoderna: pluralita jako etická a politická hodnota*. Praha: KLP.

WELSCH, W. (1996): Aestheticization Processes. Phenomena, Distinctions and Prospects. *Theory, Culture & Society*, 13 (1), 1-24.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0481/15, „Projekty estetizácie existencie v súčasnej filozofii a kultúre“.

Lukáš Švihura

Inštitút filozofie FF PU

Ul. 17. novembra 1

080 78 Prešov

Slovenská republika

e-mail: lukas.svihura@smail.unipo.sk

Oľga Sisáková (ed.)

UMENIE ŽIVOTA VO FILOZOFICKEJ REFLEXII

Vydala Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 2017

Edícia: Opera philosophica

Garant/ka edície: prof. PhDr. Oľga Sisáková, CSc.

Technický redaktor: Mgr. Peter Kyslan, PhD.

Grafický dizajn: Mgr. art. Matúš Koločík

Rozsah: 194 strán

Náklad: 100 ks

Tlač: Grafotlač, Prešov

ISBN 978-80-555-1902-9

EAN 9788055519029